

ISSN 0130-5719

Філософська думка

---

2 1983

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ АН УРСР

БЕРЕЗЕНЬ — КВІТЕНЬ

КИЇВ

НАУКОВА ДУМКА

123

ЗМІСТ

2790

Життєва сила лєнінських ідей

В. І. Ленін про соціалістичну дисципліну	3
Рібаков В. В. (Донецьк) — XXVI з'їзд КПРС про зростання загальної освіти і формування робітника нового типу	9
Олійниченко М. Д., Поночовний М. І. — Ленінські ідеї про шефство міста над селом	16

Характерні риси соціалістичного способу життя

Шумиліна О. К. (Сімферополь), Шумилін А. Т. (Сімферополь) — Розвиток соціалістичного побуту	27
---	----

Проблеми формування людини

Лисенко О. Я. — Діяльність і творчість	35
--	----

Світоглядні аспекти матеріалістичної діалектики

Ищенко Ю. А. — Ленінський аналіз соціальної форми руху	45
Звігянич В. О. — Типологічний аналіз сутності і видимості	54
Починюк Б. В. (Чернівці) — Проблема причинності в історичних типах світогляду	66
Малахов В. А. — Цінність як категорія теорії культури	76

На допомогу викладачам філософії і наукового комунізму

Алмашій А. С. (Ужгород) — Структура соціалістичної суспільної свідомості	86
Шморгул О. О. — Методологічна функція категорії «суспільно-економічна формація» у соціальному пізнанні	93

З історії вітчизняної філософії

Блудов Я. С. (Харків) — Про розвиток марксистсько-ленінської філософії на Україні в 20—30-ті роки (продовження)	102
---	-----

Критика буржуазної ідеології

Ігнатов В. О., Сосна В. П. — Критика буржуазної доктрини «національних моделей» соціалізму	106
--	-----

Наукове життя

Піча В. М. (Львів) — Молодь і проблеми естетичного виховання	114
--	-----

Рецензії

Дученко М. В., Тарасенко М. О. — Світогляд — діалектика — категорії	118
Черняк В. С. (Москва) — Фундаментальні проблеми марксистсько-ленінської гносеології	121
Парнюк М. О., Мельникова Н. І. — Ідеологія як фактор соціальної детермінації пізнання	125
Огородник І. В., Микитенко Д. А. — Людина як предмет філософського і природничонаукового дослідження	126
Авілкін П. З. (Первомайськ), Ларіонова О. Т. (Первомайськ), Свистула І. В. (Первомайськ) — Соціально-психологічні аспекти науково-технічної революції	127

Наші автори

© Видавництво «Наукова думка», «Філософська думка», 1983.

ИВЛ

ГОС. ПУБЛИЧНА
БИБЛІОТЕКА
Ленінград
09 1983 акт 667

СОДЕРЖАНИЕ

ЖИЗНЕННАЯ СИЛА ЛЕНИНСКИХ ИДЕЙ. В. И. Ленин о социалистической дисциплине, с. 3. Рыбаков В. В. (Донецк). XXVI съезд КПСС о возрастании общего образования и формировании рабочего нового типа, с. 9. Олийниченко Н. Д., Поночевный М. И. Ленинские идеи о шефстве города над селом, с. 16. ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ. Шумилина О. К. (Симферополь), Шумилин А. Т. (Симферополь). Развитие социалистического быта, с. 27. ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА. Лысенко А. А. Деятельность и творчество, с. 35. МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКОЙ ДИАЛЕКТИКИ. Ищенко Ю. А. Ленинский анализ социальной формы движения, с. 45. Звиглянич В. А. Типологический анализ сущности и видимости, с. 54. Починок Б. В. (Черновцы). Проблема причинности в исторических типах мировоззрения, с. 66. ♦ Малахов В. А. Ценность как категория теории культуры, с. 76. В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯМ ФИЛОСОФИИ И НАУЧНОГО КОММУНИЗМА. Алмаший А. С. (Ужгород). Структура социалистического общественного сознания, с. 86. Шморгул А. А. Методологическая функция категории «общественно-экономическая формация» в социальном познании, с. 93. ИЗ ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ФИЛОСОФИИ. Блудов Я. С. (Харьков). О развитии марксистско-ленинской философии на Украине в 20—30-е годы (продолжение), с. 102. КРИТИКА БУРЖУАЗНОЙ ИДЕОЛОГИИ. Игнатов В. А., Сосна В. П. Критика буржуазной доктрины «национальных моделей» социализма, с. 106. НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ. Пича В. М. (Львов). Молодежь и проблемы эстетического воспитания, с. 114. РЕЦЕНЗИИ. Дученко Н. В., Тарасенко Н. А. Мировоззрение — диалектика — категории, с. 118. Черняк В. С. (Москва). Фундаментальные проблемы марксистско-ленинской гносеологии, с. 121. Парнюк М. А., Мельникова Н. И. Идеология как фактор социальной детерминации познания, с. 125. Огородник И. В., Микитенко Д. А. Человек как предмет философского и естественнонаучного исследования, с. 126. Авилкин П. З. (Первомайск), Ларионова Е. Т. (Первомайск), Свистула И. В. (Первомайск). Социально-психологические аспекты научно-технической революции, с. 127. НАШИ АВТОРЫ.

CONTENTS

VITAL STRENGTH OF LENIN'S IDEAS. V. I. Lenin on Socialist Discipline, p. 3. Rybakov V. V. (Donetsk). The 26th CPSU Congress on a Rise of General Education and Moulding of a New Worker, p. 9. Olyinichenko N. D., Ponochevny M. I. Lenin's Ideas Concerning City Patronage of Village, p. 16. CHARACTERISTIC FEATURES OF THE SOCIALIST WAY OF LIFE. Shumilina O. K. (Simferopol), Shumilin A. T. (Simferopol). Development of a Socialist Mode of Life, p. 27. PROBLEMS OF MOULDING MAN. Lysenko A. A. Activity and Creation, p. 35. WELTANSCHAUUNG ASPECTS OF MATERIALIST DIALECTICS. Ishchenko Yu. A. Lenin's Analysis of a Social Form of Movement, p. 45. Zvigliyanich V. A. Typological Analysis of the Essence and Semblance, p. 54. Pochinok B. V. (Chernovtsy). A Problem on Causality in Historical Types of Weltanschauung, p. 66. ♦ Malakhov V. A. Value as a Category of the Theory of Culture, p. 76. AID TO TEACHERS OF PHILOSOPHY AND SCIENTIFIC COMMUNISM. Almashy A. S. (Uzhgorod). Structure of Socialist Social Consciousness, p. 86. Shmorgun A. A. Methodological Functions of the «Socio-Economic Formation» Category in Social Cognition, p. 93. FROM THE HISTORY OF HOME PHILOSOPHY. Bludov Ya. S. (Kharkov). On Development of Marxist-Leninist Philosophy in the Ukraine in 1920s-1930s (to be continued), p. 102. CRITICISM OF BOURGEOIS IDEOLOGY. Ignatov V. A., Sosna V. P. Criticism of Bourgeois Doctrine on «National Models» of Socialism, p. 106. SCIENTIFIC LIFE. Picha V. M. (Lvov). The Youth and Problem of Aesthetic Education, p. 114. REVIEWS. Duchenko N. V., Tarasenko N. A. Weltanschauung — Dialectics — Category, p. 118. Chernyak V. S. (Moscow). Fundamental Problems of Marxist-Leninist Gnosiology, p. 121. Parnyuk M. A., Melnikova N. I. Ideology as a Factor of Social Determination of Cognition, p. 125. Ogorodnik I. V., Mikitenko D. A. Man as a Subject of Philosophical and Natural Scientific Research, p. 126. Avilkin P. Z. (Pervomaisk), Larionova E. T. (Pervomaisk), Svistula I. V. (Pervomaisk). Socio-Psychological Aspects of Scientific and Technological Revolution, p. 127. OUR AUTHORS.

Я. С. БЛУДОВ

ПРО РОЗВИТОК МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ НА УКРАЇНІ В 20—30-ті РОКИ

(Продовження. Початок — у № 3, 4 за 1982 р.)

ПРО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ Г. В. ПЛЕХАНОВА

Питання, пов'язані зі значенням філософської спадщини Г. В. Плеханова, були вельми важливими у філософському житті республіки у 20—30-ті роки. Вони становили предмет численних дискусій і обговорень, під час яких висловлювались як об'єктивні оцінки філософських поглядів Г. В. Плеханова, так інколи — й помилкові, що спотворювали ці погляди.

Вирішальну роль у подоланні хибних тенденцій відіграло і відіграє нині осмислення ленінського підходу до філософської спадщини Г. В. Плеханова. На цьому ми і зосередимо увагу далі.

Потрібно мати на увазі, що Г. В. Плеханов — видатний діяч російського і міжнародного революційного руху, засновник першої марксистської організації в Росії — групи «Визволення праці», так високо оціненої В. І. Леніним¹. Він перший російський марксист, пристрасний послідовник марксистського вчення, борець за науковий, діалектико-матеріалістичний світогляд. Хотілося б підкреслити, що Георгій Валентинович Плеханов належить до числа найвідоміших мислителів-марксистів, різнобічних теоретиків, найталановитіших публіцистів сучасності. Як відомо, визначною є його заслуга у пропаганді марксистських ідей (що він вважав метою і завданням усього свого життя), в захисті їх від ревізіонізму — бернштейніанства, неокантіанства, вульгарного матеріалізму, махізму, у розробці різних проблем марксистської філософії, різних її сторін. Зокрема, це стосується діалектичного матеріалізму, теорії матеріалістичної діалектики, її категорій, низки важливих питань історичного матеріалізму, висвітлення історії філософії, історії науки про суспільство, теорії наукового комунізму, етики, естетики, літературної критики та ін. В. І. Ленін підкреслював, що Плеханов — «видатний теоретик, з величезними заслугами в боротьбі з опортунізмом, Бернштейном, філософами антимарксизму»².

Праці Г. В. Плеханова свідчать про його велику культуру, виняткову ерудицію, про глибину його думки, блискучість викладу. Мова його творів характеризується точністю і влучністю визначень, лаконічністю, що робить їх приступними для широкого кола читачів.

В. І. Ленін у «Критичних замітках з національного питання» визначив місце Плеханова в розвитку російської прогресивної культури. Він писав: «Є дві національні культури в кожній національній культурі. Є великоруська культура Пурішкевичів, Гучкових і Струве, — але є також великоруська культура, яка характеризується іменами Чернишевського і Плеханова»³. Ці ленінські положення мають неминуще значення. Вони орієнтують на те, щоб, рокиваючи політичні і

¹ Ленін В. І. Наша програма. — Повне збір. творів, т. 4, с. 175.

² Ленін В. І. З листа до редакції газети «Трудовая правда». — Там же, т. 48, с. 291—292.

³ Там же, т. 24, с. 126.

теоретичні помилки, яких припустився Г. В. Плеханов у певний період своєї діяльності, враховувати все позитивне, зроблене ним як марксистом.

Останнє, на жаль, не завжди усвідомлювали критики Плеханова, які брали участь у дискусіях 20—30-х років. Деякі з них міркували приблизно так: оскільки серед лідерів «механістів» є учні Плеханова,—взяти хоч би Л. І. Аксельрода (Ортодокса),—то й сам він був «механістом». Інші висували свої «аргументи»: Деборін — «меншовистуючий ідеаліст», а він же учень Плеханова, вихваляв свого учителя як теоретика і недооцінював В. І. Леніна. Тут же наводились деякі невдалі формулювання з праці Деборіна «Ленін як мислитель» (1924 р.), на зразок того, що нібито В. І. Ленін був «головним чином філософом-практиком», «учив практичного матеріалізму». Цим фразам, вирваним з контексту, надавали мало не програмного характеру і на цій підставі намагалися «довести» і «обґрунтувати» залічення самого Плеханова до «меншовистуючих ідеалістів». Ще більше — окремі автори договорювались до того, що «методологія Плеханова багато в чому є винятком методології меншовистуючих ідеалістів наших днів»⁴. Були навіть такі заповзятливі «критики», які називали його «буржуазним хвостистом» у філософії. Вони твердили, немовби Плеханов взагалі не був марксистом, що вся його філософія — це філософія II Інтернаціоналу, тобто філософія меншовизму, його, так би мовити, методологія. Не спинялись і перед тим, щоб зарахувати Плеханова до одного розряду з Махом, Авенаріусом, Богдановим, Юшкевичем. Доходило часом і до того, що його працю «До питання про розвиток моністичного погляду на історію» характеризували як належну до «різних сурогатів діалектики». Це суперечило висловлюванню В. І. Леніна про те, що на цьому творі виховувалося ціле покоління російських марксистів. Ігноруючи ленінську позитивну оцінку філософської спадщини Г. В. Плеханова, деякі автори акцентували увагу виключно на критичних зауваженнях В. І. Леніна на його адресу, зауваженнях, які Володимир Ілліч робив і занотовував, сказати б, «для себе» і які мають бути поставлені у контекст певних умов і обставин.

Всупереч настановам В. І. Леніна окремі філософи безапеляційно твердили, що видавати філософські праці Плеханова недоцільно і навіть шкідливо. Проте ще в 1921 році за пропозицією В. І. Леніна було розпочато видання Зібрання творів видатного марксиста. Більше того, в рішеннях XI з'їзду нашої партії відзначалося: «З'їзд доручає ЦК вжити заходів, щоб найближчим часом марксистські класики, в першу чергу марксистські твори Плеханова, були видані»⁵.

У деяких публікаціях 30-х років можна знайти чимало, м'яко кажучи, різних домислів і недоладностей. Писали про те, що критика Плехановим російського махізму (Богданова) «має переважно струєнськості-об'єктивістський характер», що Плеханов — екліктик, що його матеріалізм «хибує на споглядальність» і «абстрактний натуралізм», що він «не розумів діалектики в теорії і практиці марксизму», що «Плеханов... не бачив різниці між філософським, тобто діалектичним, матеріалізмом і природничонауковим матеріалізмом», «по суті отожднював той і той», що він «не розумів, що таке «революційно-критична діяльність», що Плеханов «опошлював принципи революційного марксизму», «ним істотно спотворювались основні положення матеріалістичної діалектики» і таке інше.

Далекі від ленінського розуміння оцінки висловлювали і деякі українські філософи. Однак більша їх частина додержувалася конкретно-історичного підходу до спадщини Г. В. Плеханова.

⁴ Под знаменем марксизма, 1931, № 9—10, с. 5—6.

⁵ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979, с. 348.

Зокрема, автор цих рядків не раз виступав і усно, на філософських дискусіях, і в пресі проти однобічного трактування філософського набутку, який становлять собою праці видатного марксиста. Так, наприклад, у журналі «Прапор марксизму-ленінізму», № 2/3 за 1933 рік, було вміщено його статтю «До 15-річчя смерті Плеханова» (загальний розділ з передмови до III тому українського видання творів Плеханова), в якій критикувався такий розносний підхід. У тому ж номері журналу «Прапор марксизму-ленінізму» опубліковано колективну статтю групи українських філософів (Левік, Степовий, Блудов, Ігнатюк, Попов, Перицький) під назвою «Про збірник «За ленінську філософію». У ній також обґрунтовувалась необхідність всебічної, науково зваженої оцінки того внеску, який зробив Г. В. Плеханов у марксистську науку.

Випадки неправильного тлумачення життя і діяльності Г. В. Плеханова траплялись, як відомо, і в 40, і в 50-ті роки. Часом йому приписували те, чого він зовсім не чинив. Скажімо, в «Короткому філософському словнику» твердилось, що нібито він «до Великої Жовтневої революції поставився по-ворожому»⁶. Це абсолютно не так. Нам, людям покоління Жовтня, добре відомо, що Г. В. Плеханов справді негативно, але не вороже сприйняв захоплення влади робітничим класом у 1917 році. Він помилково вважав, що для цього ще не дозріли умови, що Росія не доросла до соціалістичної революції. Але нам було добре відомо й інше. Коли здійснилась Велика Жовтнева соціалістична революція і робітничий клас скинув ярмо експлуататорів, Плеханов заявив: «Що б там не було, а проти робітничого класу я не піду». І, вже тяжко хворий, він фактично залишив політичну арену. Скажемо більше: як з'ясувалося пізніше, в кінці жовтня 1917 року Г. В. Плеханова, який проживав тоді в Дитячому (колишньому Царському) селі, несподівано відвідав Б. В. Савінков (Ропшин) — зятій ворог Радянської влади і партії ленінців, один з організаторів контрреволюційних закатів і воєнної інтервенції проти Радянської республіки. Знаючи Плеханова з еміграції, він тепер з'явився до нього з пропозицією очолити уряд Росії після скинення більшовицької влади. На це Плеханов різко, з неприхованим гнівом відповів, що він сорок років свого свідомого життя віддав справі пролетаріату і ні в якому разі не буде розстрілювати робітників⁷.

Неприпустимо недооцінювати ту боротьбу, яку вів Плеханов проти махізму, богобудівництва і богошукання, проти різних «шукачів» всілякого ідеалізму найрізноманітніших гатунків. Плеханов написав низку важливих і цінних праць не тільки проти опортуністів, махістів і народників (В. І. Ленін відзначав: «Його особисті заслуги величезні в минулому. За 20 років, 1883—1903, він дав багато чудових творів, особливо проти опортуністів, махістів, народників»⁸). Він піддав аргументованій і нищівній критиці російських махістів (Богданова та ін.), різного роду богошукачів і богобудівників, всілякі релігійні шукання, вияви ідеалізму. Досить назвати хоч би такі видатні твори Плеханова, як «Materialismus militans» (Три листи — відповідь п. Богданову)», «Про так звані релігійні шукання в Росії»⁹. Можна було б навести й інші (в тому числі — понад десяток рецензій на різні книги), що увійшли як у третій том Вибраних філософських творів, так і в четвертий і п'ятий томи, а також чималу кількість творів, які не

⁶ *Краткий философский словарь* / Под ред. М. Розенталя и П. Юдина. М., 1955, с. 376.

⁷ Див. про це в кн.: Чагин Б. А., Курбатова И. Н. Плеханов. М., 1973, с. 109; Иовчук М., Курбатова И. Плеханов. М., 1977, с. 326.

⁸ Ленін В. І. Про авантюризм.— Повне збр. творів, т. 25, с. 210.

⁹ Плеханов Г. В. Избр. филос. произведения. М., 1979, т. 3, с. 202—301.

вміщені у п'ятитомнику (наприклад «Історія російської суспільної думки»¹⁰).

У цих своїх працях Плеханов бичує махізм і всілякого роду махістів, глибоко аналізує різні явища суспільного життя Росії. Він нещадно критикує і богобудівництво (Базарова), і богошукання (Луначарського), та «Сповідь» М. Горького і релігійні погляди Л. Толстого, не кажучи вже про інших «шукачів», таких як Булгаков, П. Струве, Мережковський, Мінський та подібні до них.

Плеханов не просто дає розгорнуту критику різних релігійних шукань, він водночас порушує і розв'язує важливі проблеми, пов'язані з атеїзмом, розглядає питання про походження й історію релігії і разом з тим глибоко розкриває низку кардинальних положень діалектичного і історичного матеріалізму.

(Далі буде).

¹⁰ Тут не можна не відзначити таке: в 1977 році у видавництві «Молодая гвардия» в ґрунтовній книзі М. Іовчука і І. Курбатової «Плеханов» підкреслювалось: «Навіть у незавершеній своїй праці «Історія російської суспільної думки», під час створення якої він був уже обтяжений меншовицькими помилками і заблудженнями, Плеханов тим не менш поставив з позицій марксистської філософії багато важливих і складних проблем історії вітчизняної і світової суспільної думки. Плеханов залучив до дослідження колосальний матеріал з різних сфер знання і тим самим залишив у науці такі «заділи», які можуть бути продовжені, розвинуті і втілені в нових марксистських працях...» (с. 305).

рнеф

ISSN 0130-5719

Філософська думка

---

3 1983

КИЇВ
23
2790
3 МТСТ

До 165-річчя від дня народження і 100-річчя з дня кончини Карла Маркса

Шинкарук В. І.— «Капітал» К. Маркса. Питання діалектичного методу 6

Проблеми формування людини

Грищенко К. К., Шкляр Л. Є.— Формування цілісної особи в системі культури 20

Світоглядні аспекти матеріалістичної діалектики

Табачковський В. Г.— Про співвідношення категоріальних форм філософії, світогляду і культури. (Значення наукового розуміння практики для аналізу проблеми категорій.) 28

Методологія наукового пізнання

Барякін В. М. (Запоріжжя) — В. І. Вернадський і сучасні методологічні проблеми дослідження ноосфери. (До 120-річчя з дня народження вченого) 41

Ишмуратов А. Т.— Закон суперечності і логіка парадоксів 47

Трибуна молодого науковця

В'яткіна Н. Б.— Проблема смислу в логіці і філософії 58

Михальов В. П.— Видова специфіка мистецтва 66

На допомогу соціологові-практику

Макєєв С. О.— Вивчення динаміки трудового самовизначення 75

З історії вітчизняної філософії

Блудов Я. С. (Харків) — Про розвиток марксистсько-ленінської філософії на Україні в 20—30-ті роки (продовження) 83

Критика буржуазної ідеології

Трибуна молодого науковця

Видрін Д. Г.— Апологетична сутність буржуазних концепцій «якості трудового життя» 87

На допомогу викладачам філософії і наукового комунізму

Коваль П. Д.— Революційно-перетворююча сила пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму 94

Проблемні огляди літератури

Рябикін С. П. (Ленінград), Стукало С. М.— Про зміст поняття «культурно-технічний рівень робітничого класу СРСР» 99

Наукове життя

Чехович В. А.— Підвищувати ефективність наукових досліджень 109

Рецензії 111

Бібліографічна інформація 27, 82, 110

Наші автори 128

lib

СОДЕРЖАНИЕ

К 165-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ И 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ КОНЧИНЫ КАРЛА МАРКСА. *Шинкарук В. И.* «Капитал» К. Маркса. Вопросы диалектического метода, с. 6. ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА. *Грищенко К. К., Шкляр Л. Е.* Формирование целостной личности в системе культуры, с. 20. МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКОЙ ДИАЛЕКТИКИ. *Табачковский В. Г.* О соотношении категориальных форм философии, мировоззрения и культуры. (Значение научного понимания практики для анализа проблемы категорий), с. 28. МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ. *Барякин В. Н.* (Запорожье). В. И. Вернадский и современные методологические проблемы исследования ноосферы. (К 120-летию со дня рождения ученого), с. 41. *Ишмуратов А. Т.* Закон противоречия и логика парадоксов, с. 47. ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО. *Вяткина Н. Б.* Проблема смысла в логике и философии, с. 58. $\diamond$ *Михалев В. П.* Видовая специфика искусства, с. 66. В ПОМОЩЬ СОЦИОЛОГУ-ПРАКТИКУ. *Макеев С. А.* Изучение динамики трудового самоопределения, с. 75. ИЗ ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ФИЛОСОФИИ. *Блудов Я. С.* (Харьков). О развитии марксистско-ленинской философии на Украине в 20—30-е годы (продолжение), с. 83. КРИТИКА БУРЖУАЗНОЙ ИДЕОЛОГИИ. ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО. *Выдрин Д. И.* Апологетическая сущность буржуазных концепций «качества трудовой жизни», с. 87. В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯМ ФИЛОСОФИИ И НАУЧНОГО КОММУНИЗМА. *Коваль П. Д.* Революционно-преобразующая сила пролетарского, социалистического интернационализма, с. 94. ПРОБЛЕМНЫЕ ОБЗОРЫ ЛИТЕРАТУРЫ. *Рябыкин С. П.* (Ленинград), *Стукало С. Н.* О содержании понятия «культурно-технический уровень рабочего класса СССР», с. 99. НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ. *Чехович В. А.* Повышать эффективность научных исследований, с. 109. РЕЦЕНЗИИ, с. 111. БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ, с. 27, 82, 110. НАШИ АВТОРЫ, с. 128.

CONTENTS

ON THE 165th ANNIVERSARY OF KARL MARX BIRTH AND A CENTENARY OF HIS DEATH. *Shinkaruk V. I.* The «Capital» by K. Marx. Problems of the Dialectical Method, p. 6. PROBLEMS OF MOULDING MAN. *Grishchenko K. K., Shklyar L. E.* Moulding of Integral Individual in the System of Culture, p. 20. WELTANSCHAUUNG ASPECTS OF MATERIALISTIC DIALECTICS. *Tabachkovsky V. G.* The Relationship Between the Categorical Forms of Philosophy, Weltanschauung and Culture. (Significance of Scientific Comprehension of Practice for Analysis of Category Problems), p. 28. METHODOLOGY OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE. *Baryakin V. N.* (Zaporozhie). V. I. Vernadsky and the Present-Day Methodological Problems in Studying Noosphere. (On the 120th Anniversary of the Scientist's Birth), p. 41. *Ishmuratov A. T.* The Law of Contradiction and Logic of Paradoxes, p. 47. TRIBUNE OF A YOUNG SCIENTIST. *Vyatkina N. B.* A Problem of Sense in Logic and Philosophy, p. 58. $\diamond$ *Mikhalev V. P.* Aspectual Specificity of Art, p. 56. AID TO PRACTICIAN-SOCIOLOGIST. *Makeev S. A.* A Study of Dynamics of Labour Self-Determination, p. 75. FROM THE HISTORY OF HOME PHILOSOPHY. *Bludov Ya. S.* (Kharkov). Development of Marxist-Leninist Philosophy in the Ukraine in 1920s-1930s (to be continued), p. 83. CRITICISM OF BOURGEOIS IDEOLOGY. TRIBUNE OF A YOUNG SCIENTIST. *Vydrin D. I.* Apologetic Essence of Bourgeois Conceptions of «Labour Life Quality», p. 87. *Koval P. D.* Revolutionary-Transforming Strength of Proletarian, Socialist Internationalism, p. 94. PROBLEM REVIEW OF LITERATURE. *Ryabykin S. P.* (Leningrad), *Stukalo S. N.* On the Content of the Notion «Cultural-Technical Level of the Working Class in the USSR», p. 99. SCIENTIFIC LIFE. *Chekhovich V. A.* Efficiency of Scientific Research is to be Increased, p. 109. REVIEWS, p. 111. BIBLIOGRAPHIC INFORMATION, p. 27, 82, 110. OUR AUTHORS.

З історії вітчизняної філософії

Я. С. БЛУДОВ

ПРО РОЗВИТОК МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ НА УКРАЇНІ В 20—30-ті РОКИ

(Початок див. в № 3, 4 за 1982 р., № 1 за 1983 р.)

ПРО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ Г. В. ПЛЕХАНОВА

Важливим аспектом вивчення творчої спадщини Г. В. Плеханова є питання про тлумачення ним діалектики.

У деяких публікаціях, виданих в той період, про який ми пишемо, стверджувалась думка про те, ніби Плеханов вважав діалектичний матеріалізм синтезом діалектичного методу Гегеля і матеріалізму Фейербаха—а звідси робився висновок, що він немовито не розумів і по суті спотворював теорію марксизму, не відрізняв марксистську матеріалістичну діалектику від ідеалістичної діалектики, а отже, не збагнув революційного характеру марксистської філософії.

Зазначимо у зв'язку з цим, що жодна праця Плеханова не містить думки про те, що діалектичний матеріалізм Маркса є синтезом діалектичного методу Гегеля і матеріалізму Фейербаха, навпаки, він рішуче виступає проти такого твердження. Так, наприклад, розглядаючи книгу Масарика (того самого, який в майбутньому стане запеклим ворогом СРСР), він піддає критиці саме названу точку зору на марксистський діалектичний матеріалізм¹. Цитуючи слова Масарика: «Цілком очевидно, що Маркс намагався дати синтез різних дозрілих в його час поглядів. Об'єктивний критик навряд чи може визнати цей синтез вдалим. Філософія Маркса і Енгельса має всі ознаки еклектизму»,—Плеханов з властивою йому іронією, з полемічною пристрасністю і сарказмом розвінчує таке розуміння філософії, створеної основоположниками марксизму, даючи відсіч поплутуванню марксистської матеріалістичної діалектики з ідеалістичною діалектикою Гегеля.

Плеханов приділяв велику увагу питанню про справжнє значення гегелівської філософії, розкривав роль його діалектики як одного з теоретичних джерел марксизму. Водночас він доводив докорінну протилежність її матеріалістичній діалектиці Маркса.

Скажімо, у праці «До шістдесятої річниці смерті Гегеля» Плеханов висвітлює суть гегелівської філософії, показує, що противники видатного німецького мислителя «через реакційну оболонку ... не помітили у цій системі її новаторського ядра»². Стосовно ролі і значення гегелівської діалектики Плеханов підкреслює, що «діалектичний метод—це найголовніше наукове знаряддя, яке дісталось у спадок від німецького ідеалізму його спадкоємцеві, сучасному матеріалізму». «Однак,—продовжує він, матеріалізм не міг скористатися з діалектики в її ідеалістичному вигляді. Потрібно було передусім звільнити її від містичного покрову». І далі: «Карл Маркс сказав про себе з повним правом, що його метод становить собою цілковиту протилежність методу Гегеля»³. На підтвердження цього Плеханов наводить відоме місце з післяслова до другого видання першого тому «Капіталу» (Маркс К., Енгельс Ф. Твори т. 23, с. 23): «Для Гегеля процес мислення, що його він перетворює навіть під назвою ідеї в самостійний

¹ Див.: Плеханов Г. В. О книжці Масарика.— Избр. филос. произведения : В 5-ти т. М., 1956, т. 2, с. 669.

² Там же, т. 1, с. 448.

³ Там же, с. 444.

суб'єкт, є деміург дійсного, яке становить лише його зовнішній прояв. У мене ж, навпаки, ідеальне є не що інше, як матеріальне, пересаджене в людську голову і перетворене в ній».

Плеханов підкреслює, що тільки «завдяки Марксу матеріалістична філософія піднеслася до цільного, гармонійного і послідовного світопогляду»⁴. Показавши, що Маркс вигнав ідеалізм з його останнього притулку, з галузі історії, Плеханов пояснює, в чому полягає суть матеріалістичного, марксистського розуміння історичного розвитку, якими є закони історії, що їх відкрив Маркс. І в інших своїх творах Плеханов багато говорить про принципову протилежність діалектики Маркса ідеалістичній діалектиці Гегеля.

Всебічно аналізуючи і роз'яснюючи відкрите Марксом матеріалістичне розуміння історії, Плеханов наголошує на тому, що створений Марксом історичний матеріалізм — це величезний здобуток людства. Він ґрунтовно спиняється на визначальних рисах, які відрізняють марксизм від гегельянства (зокрема в «Нарисах з історії матеріалізму», у творі «Філософські і соціальні погляди К. Маркса»). З високим почуттям поваги і гордості він писав: «Поява матеріалістичної філософії Маркса — це справжня революція, найвидатніша революція, яку тільки знає історія людської думки»⁵. Щодо діалектичного методу основоположників марксизму Плеханов обстоював думку, що «він найреволюційніший з усіх методів, які будь-коли застосовувалися»⁶, що «взагалі однією з найвизначніших заслуг Маркса і Енгельса перед матеріалізмом є вироблення ними *правильного методу*»⁷.

Видатний учений-марксист називав діалектичний матеріалізм «філософією дії»⁸, підкреслюючи, що «без революційної теорії немає революційного руху в істинному розумінні слова»⁹. Він неодноразово звертав увагу тих, до кого спрямовував своє слово, на справжню суть марксистської діалектики, називаючи її «душею марксизму», слідом за Герценом характеризуючи все вчення Маркса як «алгебру революції». У боротьбі з ревізіонізмом Плеханов доводив, що теорія марксизму — цільне вчення і жодної частини не можна від нього відривати, не зраджуючи його ідей, і будь-яка спроба з'єднати котрись із частин цієї теорії, зокрема філософську, з якимось іншим ученням — це зрада марксизмові.

Треба сказати, що після XX з'їзду КПРС і спеціальної Постанови Центрального Комітету партії від 16 жовтня 1956 року про 100-річчя від дня народження Г. В. Плеханова чимало зроблено для виправлення різних помилок в оцінках його філософської спадщини. Тим прикріші випадки недооцінки і нігілістичного ставлення до неї з боку деяких відомих дослідників. Узяти для прикладу книгу В. А. Фоміної «Філософські погляди Г. В. Плеханова» (М., 1955), де погляд Плеханова на виникнення марксизму трактується як «ревізіоністське розчинення марксизму в буржуазному світогляді» (с. 280). Можна тільки пошкодувати з приводу подібних оцінок, де Плеханов постає у хибному світлі, виведений в одному ряду з Каутським. У нашій пресі слушно відзначалося, що величезний потенціал філософської творчості Плеханова, афористична влучність його слова не використовуються достатньою мірою в боротьбі з сучасними антимарксистами.

Як відомо, В. І. Ленін цінував уміння Плеханова лаконічною мовою немовби закарбувати багату змістом думку, посилаючись на нього у своїх працях, промовах, бесідах. Приміром, у відомій брошурі «Ще раз про профспілки» В. І. Ленін, пояснюючи відмінність діалектичної

⁴ Там же.

⁵ Там же, т. 2, с. 450.

⁶ Там же, с. 191.

⁷ Там же, т. 3, с. 146.

⁸ Там же, т. 1, с. 692.

⁹ Там же, с. 95.

логіки від логіки формальної, писав: «...абстрактної істини немає, істина завжди конкретна», як любив говорити, вслід за Гегелем, небіжчик Плеханов»¹⁰. Таких посилянь можна знайти у В. І. Леніна чимало. А чому б і нам, критикуючи сучасних ревізіоністів, різні концепції сучасної буржуазної філософії, не скористатися з ідейної зброї Плеханова, з найціннішого, залишеного ним? Хіба не актуально звучить плехановське розвінчання бернштейніанства стосовно сучасних опортуністів?

Потрібно завжди пам'ятати заповіт В. І. Леніна щодо філософської творчості Г. В. Плеханова: «...доречно, мені здається, зауважити для молодих членів партії, що *не можна* стати свідомим, *справжнім* комуністом без того, щоб вивчати — саме *вивчати* — все, написане Плехановим з філософії, бо це найкраще в усій міжнародній літературі марксизму...» А далі у примітці Володимир Ілліч висловив своє побажання: «...по-1-е, щоб видання творів Плеханова, яке тепер виходить у світ, виділило всі статті з філософії в окремий том або окремі томи з найдокладнішим покажчиком та ін. Бо це повинно ввійти в серію обов'язкових підручників комунізму. По-2-е, робітничій державі, по-моєму, слід вимагати від професорів філософії, щоб вони знали виклад марксистської філософії Плехановим і вміли передати учням це знання»¹¹.

У 1956—1958 роках згідно з Постановою ЦК КПРС, про яку вище згадувалось, було здійснено п'ятитомне видання Вибраних філософських творів Плеханова, із змістовними передмовами до кожного тому. Особливо вдалою, на наш погляд, є передмова, написана М. Т. Іовчуком до четвертого тому. Завершено розпочату 1973 року публікацію філософсько-літературної спадщини Г. В. Плеханова під редакцією М. Т. Іовчука, з його ґрунтовною і цікавою вступною статтею «Г. В. Плеханов — трибун войовничого матеріалізму». В ній справедливо підкреслюється, що «за всіх серйозних помилок і вагань, яких припустився Плеханов, особливо після 1903 р., у політичних і тактичних питаннях, у філософії він обстоював лінію войовничого матеріалізму, різко засуджував і вміло критикував ідеалістичний світогляд, ревізіоністські хитання у філософії, захищав теоретичну скарбницю діалектичного і історичного матеріалізму від його відкритих і прихованих противників»¹².

Серед ґрунтовних статей і книг, видрукованих останнім часом, хочеться відзначити монографію того ж таки М. Т. Іовчука «Г. В. Плеханов і його праці з історії філософії» (М., 1960). Потрібно сказати, що він, на відміну від інших авторів, істотно уточнює низку положень, висловлених ним раніше щодо Г. В. Плеханова. Праці цього глибокого знавця плехановської філософської спадщини читаються з неослабним інтересом.

В усіх згаданих вище публікаціях усебічно використовуються ленінські визначення, що стосуються як спадщини Г. В. Плеханова загалом, так і окремих його творів.

Насамкінець дозволю собі навести ще кілька оцінок, важливих для розуміння ленінського ставлення до Г. В. Плеханова. Його брошуру «Соціалізм і суспільна боротьба», що вийшла в 1883 році, В. І. Ленін образно назвав «першим profession de foi російського соціал-демократизму» (тобто символом віри, програмою російських марксистів), порівнявши значення цього твору для Росії зі значенням для всесвітнього соціалізму першого profession de foi — «Комуністичного маніфесту» К. Маркса і Ф. Енгельса¹³. У названій праці і в іншій — «Наші

¹⁰ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 42, с. 280.

¹¹ Там же.

¹² Іовчук М. Т. Г. В. Плеханов—трибун воинствующего материализма.— В кн.: Плеханов Г. В. Философско-литературное наследие: В 3-х т. М., 1973, т. 1, с. 11.

¹³ Ленін В. І. З приводу «profession de foi».— Повне збір. творів, т. 4, с. 298.

незгоди» — Плеханов, за словами В. І. Леніна, «вказав російським революціонерам їх завдання: утворення революційної робітничої партії, найближчою метою якої повинно бути повалення абсолютизму»¹⁴.

В. І. Ленін високо оцінював відому книгу Г. В. Плеханова «До питання про розвиток моністичного погляду на історію», підкреслюючи, що на ній виховувалося ціле покоління російських марксистів. До цього покоління він, певна річ, залічував і себе.

В іншому місці, де йдеться про згаданий твір та інший — «Очерки по истории материализма», В. І. Ленін відзначає «надзвичайно стрункий і цінний виклад діалектичного матеріалізму», наголошує, що він становить законний і неминучий продукт усього новітнього розвитку філософії і суспільної науки»¹⁵. Борючись з «економістами», В. І. Ленін згадує про заслугу Плеханова, який розвінчав ще їхніх попередників («він був *тоді* революційним соціал-демократом»): «Плеханов оголосив цим поглядам війну не на життя, а на смерть»¹⁶.

Розділ «Література» великої ленінської статті «Карл Маркс», який містить найістотніше з написаного на той час про основоположника наукового комунізму, включає основні праці Плеханова зазначеного періоду з такою їх характеристикою: «В питанні про філософію марксизму і про історичний матеріалізм найкращий виклад у Г. В. Плеханова...»¹⁷.

У статті «Марксизм і ревізіонізм» В. І. Ленін розкриває справжню класову сутність хвостистсько-буржуазних «поправок» до Маркса і значення Плеханова в їх спростуванні: «Ми відзначимо тільки, що єдиним марксистом у міжнародній соціал-демократії, який дав критику тих неймовірних пошлостей, що їх наговорили тут ревізіоністи, з точки зору послідовного діалектичного матеріалізму, був Плеханов. Це тим більше необхідно рішуче підкреслити, що в наш час робляться глибоко помилкові спроби провести старий і реакційний філософський мотлох під виглядом критики тактичного опортунізму Плеханова...»¹⁸.

Головне, що ми маємо добре усвідомити на прикладі ленінського ставлення до видатного марксистського теоретика, — це справді науковий, об'єктивний, партійний підхід до визначного ідейного надбання світової революційної думки, надбання, що належить законним спадкоємцям революційних поколінь — будівникам комунізму, надбання, яке не можна віддавати ні забуттю, ні ворожим спекуляціям наших класових противників.

Ленінська оцінка філософської спадщини Г. В. Плеханова — надійний методологічний орієнтир як у конкретно-історичному підході до визначного представника філософії марксизму, так і в дальшому поглибленому осмисленні історії марксистсько-ленінської філософії, розвитку її в епоху нинішніх великих і складних соціальних змін.

Далі буде

¹⁴ Там же, с. 241.

¹⁵ Ленін В. І. Ще до питання про теорію реалізації.— Там же, с. 70.

¹⁶ Ленін В. І. Соціал-демократія і вибори до Думи.— Там же, т. 14, с. 248.

¹⁷ Ленін В. І. Карл Маркс.— Там же, т. 26, с. 80.

¹⁸ Ленін В. І. Марксизм і ревізіонізм.— Там же, т. 17, с. 17—18.